

OSMANLI HUKUKUNUN YENİDEN ÜRETİMİNDE BALKAN FETİHLERİ VE İSTİMÂLET POLİTİKASI*

Balkan Conquests and Istimâlet Policy in the Remaking of the Ottoman Law

Murat TUĞLUCA*

ÖZET

İslam hukukunu temel alan İslam devletlerinde, şeriatın izin verdiği çeşitli alanlarda hukuki düzenlemelere gidildiği bilinmektedir. Tarihte bu tür düzenlemeleri en yaygın biçimde uygulayan devletlerin başında kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu gelmektedir. Özellikle fetih sürecinde ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya konan hukuki düzenlemeler, hukukun yeniden üretimi sürecini doğrudan etkilemiştir. Bilindiği üzere Osmanlı fetihlerinin önemli bir bölümü, batı yönünde İslam dışı topraklara doğru olmuştur. Bu toplumların fetih öncesindeki bazı hukuki kuralları, özellikle vergi alanındaki kurallar, fetih sonrasında da yürürlükte kalmıştır. Bu suretle eski Balkan devletlerinin hukuku, kısmen Osmanlı hukukunun içerisine dâhil olmaktadır. Buradan hareketle Balkan ve Avrupa fetihlerinin Osmanlı hukukunun yeniden üretiminde bir etkiye sahip olduğunu iddia edebiliriz. Bu süreç, bölge ahalisinden bağımsız bir şekilde gerçekleşmemiştir. Bilindiği üzere bazı bölgelerde ahalî, vergiye ilişkin kanunname hazırlanma sürecinde rol almıştır. Ahalinin bu sürece dâhil edilmesinde Osmanlı Devleti'nin istimâlet politikasının etkisi büyüktür. Bu çalışmada Balkan fetihlerinin ve bu fetihler çerçevesinde istimâlet politikasının Osmanlı hukukunun yeniden üretimine etkisi, bölge için düzenlenmiş kanunnameler çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hukuku, Balkan Fetihleri, İstimâlet Politikası, Osmanlı hukukunun yeniden üretimi

Abstract

It is known that legal regulations were made at various areas where Sharia allowed in Islam States based on Islamic Law. Undoubtedly, it is the Ottoman Empire that takes the lead among the states having applied these kinds of regulations most widely throughout history. Especially, the legal regulations that were put into effect according to needs during the conquest period had a direct effect upon the remaking process of law. As known to all, an important portion of Ottoman conquests were through West, non-Islamic lands. Some legal rules of these societies before the conquest remained in effect after the conquest, especially the ones related with tax system. By this way, the law of old Balkan States became a part of the Ottoman law system in part. From this point, we can claim that conquests of Balkans and Europe had an effect upon the remaking process of Ottoman law. This process did not take place in an independent way from the local people. In some regions, local people took part in the process of preparing a Kanunname (Lawbook) related with tax. The effect of the Ottoman's Istimâlet policy (the policy followed by Ottoman in conquered regions in which non-Islamic peoples of these lands are approached with a tolerance and kindness in order to attract these peoples to the authority) is great in making the people participate in this process. In this study, the effect of Balkan conquests and Istimâlet policy upon the remaking process of Ottoman Law was revealed within the framework of Kanunnames arranged for these conquered lands.

Key Words: Ottoman law, Balkan conquests, istimalet policy, remaking of Ottoman law

* Bu makale, 12-15Ekim 2012 tarihleri arasında Dukljanska Akademija Nauka I Umjetnosti Academia Dioclitana Scientiarum et Artium Doclean Academy of Sciences and Arts Crna Gora Montenegro tarafından Podgorica'da düzenlenen "Osmanlı'nın Balkanlardan çekilişinin 100'üncü Yıldönümü: Medeniyet mi? İşgal mi? Bize ne bıraktılar?" konulu sempozyumda sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiş hâlidir.

* Yrd. Doç. Dr. Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Öğretim Üyesi.

Giriş

İslam dini, kamu hayatında ve bireyler arası ilişkilerde tek kanun olarak şeriatı tanımaktadır. Bir hükümdarın kanun koymaya yetkisi bulunmamaktadır. Hükümdar sadece şeriatın uygulamasını gözetebilir. Kısacası bir İslam devletinde şeriatın başka bir kanunun olmaması gerekir.¹ Ancak Osmanlılardan önceki İslami dönemde, toplumların hayatına yön veren bazı geleneksel hukuk kaidelerinin, dini süzgeçten geçirilerek İslam hukukuna dâhil edilmesiyle bu genel kaidenin esnetildiği bilinmektedir.² Bu esnekliği hükümdarlar örf yoluyla sağlamışlardır. İslam ulemasının bir kısmı, örfü İslam hukukunun kaynağı olarak meşru görmezler. Onlara göre dört mezhep vasıtasıyla şeriata kesin şekli verilmiştir. Her şey şeriat içerisinde halledilebilir. Buna karşı, bir kısım ulemaya göre örf, şeriatın dışında kalan meselelerde ve şeriatın tanıdığı caiz derecesindeki işlerde tatbik olunabilir. Bu ulema, Şeriatın dört kaynağı olan Kuran, Sünnet, icma ve kıyas³ yanında beşinci bir kaynak olarak örfü de kabul etmektedir.⁴ İslam hukukunu temel alan bazı İslam devletlerinde, bu son grup ulemanın görüşleri çerçevesinde şeriatın izin verdiği çeşitli alanlarda hukuki düzenlemelere gidilmiştir. Tarihte bu tür düzenlemeleri en yaygın biçimde uygulayan devletlerin başında kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu gelmektedir.⁵ Osmanlılar, bu anlayış çerçevesinde İslam hukuku yanında, kaynağı İslam öncesi Türk hukukuna dayalı örf ile İran ve Roma-Bizans hukuku olan birçok kanun/kanunname çıkartarak Osmanlı hukukunu ortaya koymuşlardır.⁶ Kanunnameler, örfi hukukun bir gereği olarak genellikle idari ve mali alanlarda padişahın fermanı olarak çıkartılmıştır.

¹ Halil İnalçık, “Türk Devletlerinde Devlet Kanunu Geleneği”, *Osmanlı’da Devlet, Hukuk Adalet*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.27.

² Yunus Koç, “Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı*, Ekim 1999, s.124.

³ Bu dört kaynak için bkz. Ahmed Hassan, *İslam Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi*, Çev.: Ali Hakan Çavuşoğlu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.64-81.

⁴ Halil İnalçık, “Osmanlı Hukukuna Giriş Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih’in Kanunları”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XIII, Ankara, 1958, s.103.

⁵ Bu noktada Osmanlı hukuk tarihi incelemelerinde temel yaklaşım sorunları ortaya çıkmıştır. Tartışmaların temeli, Osmanlı hukukunun şer’iliği mevzuuna dayanmaktadır. Konuya ilişkin yaklaşımların genel bir değerlendirmesi için bkz. Koç, 1999, s.115-126.

⁶ Yunus Koç ve Murat Tuğluca, “Klasik Dönem Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmalar*, Sayı 2, Güz 2006, s.9.

Genel olarak bunlar, sınırların korunması, askerin teçhizi, reayanın korunması gibi ammeye ve devlete ait işleri düzenlemekteydi.⁷

Tursun Bey, sultanların bu yasama faaliyetlerini “siyâset-i sultânî” ve “yasağ-ı pâdişâhî” şeklinde ifade etmiştir. Bunun da aslının örf olduğunu zikreder. O’na göre sultanlar, akla dayanarak ve sırf “nizam-ı âlem” için bu yetkiyi kullanarak kendi iradeleriyle kanun çıkartmışlardır.⁸ Osmanlılar kanun yahut kanunnameleri, genellikle sınırlarının genişlemesine bağlı olarak ortaya koymuşlardır.⁹ Yeni fetihlerin gereği olarak öncelikle bölgesel kanunlar çıkarmışlardır. Bu kanunları ortaya koyarken de doğal olarak yeni bir icat şeklinde sıfırdan kanun yazmaya kalkışmamışlardır.¹⁰ Fethedilen bölgede bulunan daha önceki devletlerin bazı hukuki normları, “Kanun-ı Osmani” çerçevesinde yeniden uyarlanarak bu bölgelerde uygulanmıştır. Osmanlı öncesi kanunların bazıları ise kimisi belirli bir süre olmak üzere kimisi de süresiz bir şekilde hiç bir değişikliğe maruz kalmadan doğrudan alınmıştır. Bu yolla yeni fethedilen bölgelerin hukuku, kısmen Osmanlı hukukuna dâhil oluyordu. Osmanlılar bu uygulamayı esasen bölge ahalisinin yeni yönetime ısınmalarını sağlamak için geliştirmişlerdir. Bu ısındırma çabası, istimâlet politikası olarak adlandırılmaktadır. Osmanlılar, Balkanlarda kalıcı olmak amacıyla bu politikayı geliştirmişler ve bu politika bağlamında bazı hukuki düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Aşağıda Osmanlıların istimâlet politikası ve Balkan yayılması çerçevesinde gerçekleştirdikleri hukuki düzenlemeler ele alınmıştır. Bu iki amaç doğrultusunda Balkanlara ait kanunnameler incelenmiş, konuya ilişkin örnekler ortaya konmaya çalışılmıştır.

⁷ Ahmed Akgündüz, “Osmanlı Kanunnameleri (Doğu, Çeşitleri ve Tarihi Seyri)”, *Türkler*, Cilt X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.21.

⁸ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, Haz.: Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1977, s.12, 13.

⁹ Osmanlılarda kanunname geleneği için bkz. Ömer Lütfi Barkan, “Kanunname”, *İA*, Cilt VI, İstanbul, 1955, s. 185-196. Türkiye’de Kanunname çalışmalarına dair genel bir değerlendirme için bkz. M. Macit Kenanoğlu, “Osmanlı Kanunnameleri Neşriyatı Üzerine Bir tahlil”, *TALİD*, Cilt III, Sayı 5, 2005, s.141-186.

¹⁰ Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, İstanbul, 1980, s.133.

Fetihler ve Yasama Faaliyetleri

Osmanlılar, fütuhatla kanun koyuculuğu birbirine bağılı olarak görmüşlerdir. Zira Fatih'in nişancısına göre; yapılan bunca fütuhat ve bilhassa İstanbul'un fethi gibi büyük bir başarı, Fatih'in atalarının kanunlarını toplayıp ikmal etmek suretiyle bir kanunname vücuda getirmesini zaruri kılmıştır. Yani "büyük fatihler kanun yapma yetkisine sahiptir" gibi bir anlayış söz konusudur.¹¹ Osmanlılar kendilerinden önceki büyük fatihleri bu anlamda taklit etmişlerdir. Bu bağlamda İslam devletlerine öncülük eden Hz. Ömer'in İran fetihlerindeki uygulaması, konumuz açısından önemlidir. Hz. Ömer, fethi müteakiben Kısra b. Kubad zamanından beri bölgede uygulanagelen vergi miktarlarından faydalanarak çeşitli hukuki düzenlemeler gerçekleştirmiştir.¹² Osmanlılar da bu uygulamadan mülhem, fethettikleri bölgelerin örf, adet yahut kanunlarında derhal bir değişikliğe gitmiyorlardı. Ahalinin alışık olduğu düzen, büyük bir sorun teşkil etmediği müddetçe devam ediyordu. Zamanla gerektiği ölçüde değişikliklere gidiliyordu. Bu durum, Osmanlı kurumlarıyla yerel şartların bir nevi ılımlı bir şekilde uzlaşmasına işaret etmektedir.¹³ Osmanlıların fetihlere koşut olarak vergilere ilişkin gerçekleştirdikleri hukuki düzenlemeleri, konumuz açısından önemli veriler sunmaktadır. Osmanlıların Asya, Avrupa ve Afrika yönündeki yayılmasıyla, bu bölgelerdeki devletlerin özellikle vergilere ilişkin bazı uygulamalarının/kanunlarının Osmanlı hukukuna girdiği bilinmektedir.

Fetihler, Osmanlılara, ganimetlerle beraber, bu bölgelerin evvelki hukuki birikimlerini de kazandırmıştır. Yeni köy, kasaba, şehir ve ülkelerin fethi, Osmanlıları yeni sorunlarla ve yeni uygulamalarla karşılaştırmıştır. Bu yüzden yayılma sürecinde padişahlar, gerektiğe fermanlar ve yasaknâmeler ihdas etmişlerdir.¹⁴ Fatih, kendinden önceki padişahların ferman ve yasaknâmelerinden yola çıkarak, bunların içeriklerini birleştirmiş, bir kanunname şekline sokmuştur.

¹¹ İncalcık, 1958, s.114.

¹² Ebu'l-Hasan Habib el-Maverdi, *El-Ahkâmmu's-Sultaniye*, Çev.: Ali Şafak, Bedir Yayınevi, 1994, s. 280.

¹³ Halil İncalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Cogito*, Sayı 19, 1999, s.115.

¹⁴ Yasaknameler için bkz. Mehmet Canatar, "Yasa, Yasak, Yasakname Tabirleri", *Adalet Kitabı*, Ed.: Bülent Arı ve Selim Aslantaş, Kadim Yayınları, Ankara, 2007, s.21-38.

Osmanlı kanun koyucusu bu sultani hükümlerden hareketle Kanun-ı Osmani'yi teşekkül ettirmiştir. Dolayısıyla fetihlerin gerektirdiği ve kazandırdığı hukuki birikim, Kanun-ı Osmani'nin oluşumunda da etkili olmuştur. Bu kanunun, İmparatorluğun her tarafında geçerli hale gelmesi için tedrici bir çalışmaya girilmiştir. Bu çabalar sonuç vermiş ve 16. yüzyılın başlarından itibaren, başta toprak ve vergi hukuku alanlarında olmak üzere her alanda Kanun-ı Osmani temel müracaat kaynağı olmuştur. Osmanlı hukukunun temel referans kaynağı olan Kanun-ı Osmani, bazen değişerek/dönüşerek bazen de eski hükümlerini muhafaza ederek devlet-toplum ilişkilerinde bir dayanak noktası haline gelmiştir.¹⁵

Bu temel kanunun oluşmasında, diğer bütün yönlerdeki fetihlerin olduğu kadar Balkan fetihlerinin de etkisi olmuştur. Zira bölgeye ait yasa, yasak, kanun gibi üretilen hukuki birikim, büyük oranda fetihlere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Konuyu birkaç örnekle açmak gerekirse, bilindiği üzere Kanun-ı Osmani'nin temelini *çift* ve *işpençe* adlı vergiler teşkil etmektedir. Halil İncılık'a göre, çift vergisinin kökeni, bir taraftan Selçuklular zamanında Anadolu'da yerleşmiş örfi vergilere, diğer taraftan da Rumeli'de Osmanlıların ortadan kaldırdığı eski idarelerin vergi sistemine dayanmaktadır. İncılık bu tezini, Balkan memleketlerinde Osmanlılardan daha önce yerleşmiş Doğu Roma vergi sistemini inceleyerek ortaya koymuştur. O'na göre Doğu Roma vergi sisteminde çiftçiler, tasarruf ettikleri arazinin miktarı ve medeni halleri (yani evli olup olmadıkları) esas tutularak gruplara ayrılmaktaydı. Mesela Bizans köylüsü "Zeugreta", "Bidate", "Aktemos" olarak üç kategoriye ayrılmıştı. Bunlardan birincisi, Osmanlılarda bir "çift" öküzin süreceği araziye sahip köylüyü ifade etmektedir. İkincisi "nim çift" şeklinde adlandırılan yarım çiftliğe sahip köylüyü, üçüncüsü de Osmanlıların "caba" ve "kara" olarak adlandırdığı topraksız köylüyü karşılamaktadır. Böylelikle vergi, hem bir arazi hem de bir şahsi vergi konumuna gelmektedir. İncılık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü" adlı makalesinde çift resminin nakdi karşılığının kökenlerini de ele almıştır. Bu makalede İncılık, Fatih Kanunnamesinde yer alan yedi angaryanın 22 Akçelik nakdi vergiye

¹⁵ Yunus Koç, "Osmanlı Hukukunda Standartlaşma (16. Yüzyıl)", *Türkiyat Araştırmaları*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Sayı 2, Bahar 2005, s.146.

dönüşmesinin kökenlerini Balkanlarda bulmaktadır.¹⁶ Çift resmi, ilk fütuhât muntıklarında yani Batı Anadolu ve Trakya'da Hristiyan ve Müslümanlara müştereken uygulanmıştır. Fakat Slav memleketlerinin ilhakından sonra yeni bir örfî vergi olan işpençe, Osmanlı kanunlarına girmiştir. Bilindiği üzere bu vergi sadece Hristiyanlara aittir.¹⁷

Osmanlı Devleti, çift resmi ve işpençeye dayanan bu vergi sistemini, İmparatorluğun tamamına şamil genel karakterli “Kanunnâme-i Âl-i Osmân”a yani Osmanlı Kanununa çevirmiştir. “Kânûn-ı Osmânî”, esas itibariyle kendisinden önceki dönemlere ait vergi sitemlerinde yer alan angarya türü ve ahaliyi zor durumda bırakan uygulamaları kaldırmak suretiyle ortaya konmuştur. Bu tür ayıklamalar yerine getirildikten sonra vergilere ait genel bir Osmanlı Kanunu meydana getirilmiştir. Bu temel kanun, özü itibariyle bütün bölgelerde uygulanabilecek hükümleri içermekteydi ve bu yüzden İmparatorluğun diğer bölgelerine yayılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kanunnameler çerçevesinde hukuki bir standartlaşmaya doğru gidildiği gözlenmektedir. Standartlaşma, ceza hukukunda, sınıfsal ayrımlarda ve özellikle konumuz itibariyle vergi kalemlerinde sağlanmaya çalışılmıştır. Bu yüzyılda Kanun-ı Osmani klasik formunu almış, ülkenin tamamında adli, idari, kazai alanlar ile vergi konusunda bir referans kaynağı olmuştur.¹⁸ Ancak her daim bölgesel gerekliliklerden dolayı farklılıklar olmuştur. Osmanlı hukukunda standardizasyon temel yaklaşım olarak devam etmiş, bunun yanında bazı oran ve uygulama farklılıkları da varlığını sürdürmüştür.

Osmanlıların kendilerinden önceki toprak ve vergilere ilişkin uygulamaları, aynen yahut benzer şekilde yürütmelerinin altında yatan bazı sebepler olmalıdır. Burada Osmanlıların bu hukuki aktarımı yapma gerekçeleri üzerinde durulacaktır. Bu durumun sebebini, herhalde en başta ihtiyaç olarak gerekçelendirmek mümkündür. Zira fetihlerin getirdiği yeni topraklar, yeni halklar, yeni askerler, bu bölgelerdeki genel kabul görmüş yürürlükteki normların bazısını kısa bir

¹⁶ Halil İnalçık, “Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü”, *Bellekten*, Cilt XXIII, Ankara, 1959, s. 581.

¹⁷ İnalçık, 1958, s.120.

¹⁸ Koç, 2005, s.145.

sürelğine bazısını da çok daha uzun süreler için kabul etmeyi gerektirmiştir. Fethedilen bir bölgede sıfırdan yeni bir düzen yaratmak yerine mevcut düzeni ıslah ederek yürütmek, daha gerçekçi, uygulanabilir ve dahası yeniden üretilebilir görülmüştür. Bu tür ihtiyaçtan kaynaklanan bir kanun devşirme örneği olarak maden kanunları gösterilebilir. Osmanlılar, yeni fethedilen bölgelerdeki maden işletmelerinin daha önceki hukuki düzenlemelerini, neredeyse tamamen aynen almışlardır.¹⁹ Özellikle fetih öncesi Sırbistan maden kanunlarından önemli oranda iktibaslar gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti, Sırbistan'daki madenlerin işletme esaslarını o bölgedeki maden mühendislerine yani *urbarar* ve *vatruklara* tespit ettirmiştir.²⁰ Balkan dillerinden kelimelerin yaygın bir şekilde yer aldığı kanunların madenlere ilişkin olması bu yüzden şaşırtıcı gelmez. Zira bu tür kanun maddeleri, genellikle yerleşmiş örf ve adetlerin tasdik edilmesinden veya onların başka bir bölgeye aktarımından ibarettir. Mesela Noveberde (Novo Brdo)'nin ilhakından dört beş sene sonra çıkarılmış olan bir maden kanununda, fetihten önceki usuller, esas itibari ile yürürlükte bırakılmış ve bazı yabancı terimler muhafaza edilmiştir.²¹ Noveberde Maden Kanununun hazırlanma sürecini, bölgenin fethiyle Osmanlı'ya katılan Sırp Despot Stefan yürütmüştür. Stefan, bu kanunu bölgenin yerel madencilerine hazırlatmıştır. Olayın safahatı Noveberde Maden Kanununda şu şekilde anlatılmaktadır:²²

“Sâbıkan Sultan Bâyezid bin Sultan Murad Han ki, Novaberi Kal'asını ve tevâbi'ini feth idüb ve Knez Lazar'ı katlettikde bi'l-âhare mezkûr Lazar'ın oğlu Despot

¹⁹ Bunlara şu kanunlar örnek verilebilir: Kratova Maden Kanunnamesi (Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, I. Kitap, Fey Yayınları, İstanbul, 1990a, s.542-550; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, II. Kitap, Fey Yayınları, İstanbul, 1990b, s.443-448), Noveberde Maden Yasaknamesi (Akgündüz, 1990a, s.561; Akgündüz, 1990b, s.533-562), Sidrekapı Maden Kanunnamesi (Akgündüz, 1990a, s.518-520.), Zaplanina ve Plane Madeni ve Gümüş Yasağı (Akgündüz, 1990a, s.501, 502; II Kitap, 361363), Serebrinic Maden Yasağı Hükümü (Akgündüz, 1990a, s.482; Akgündüz, 1990b, s.416, 417), Bosna Maden Kanunları (Akgündüz, 1990b, s.376, 377), Zırniçe Maden Kanunnamesi (Akgündüz, 1990b, s.455, 456). Ayrıca bkz. Halil İnalçık ve Robert Anhegger, *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani*, TTK, Ankara, 2000, s.5 vd.

²⁰ Akgündüz, 1990b, s. VIII. Sırbistan'dan iktibas edilen Serebrinic Maden Yasaknamesi, kalpazanlığı *boğazından asma* yoluyla cezalandırmaktadır. Esasında fıkıh bu konuda suskundur. Yani kalpazanlık konusunda bir hüküm verilmemiştir. Ancak Osmanlılar bu konuda bir fetva çıkartarak kalpazanlığa idam cezası vermişlerdir (Akgündüz, 1990a, s.480-482). Böylelikle Sırp kanununda yer alan bir cezai müeyyide, Osmanlı hukukuna girmiştir.

²¹ İnalçık, 1958, s.124.

²² Akgündüz, 1990b, s.546, 547.

İstefan, merhum mağfur Sultan Bayezid'e itaat edüb ol dahi Novaberi ve tevâbi'inin gerü despot İstefan'a vermiş. Ol dahi Novaberi'ye geldikde Novaberi'de olan maden sahipleri nenün gibi adet üzere oldularsa ben dahi ol kânûnı bulıverdüklerinden mezkûr despot İstefan dahi emr eylemiş ki, Novaberi madeninden vesair madenlerden kanun bilür 24 nefer kimesneler gelsünler; evvelden gelen kânûnı yazub getürsünler. Ben dahi nişan edeyin deyu buyruklar”

Bu ve bunun gibi birçok maden kanunu, önceki kanun, örf ve adet hukukundan başka bir şey değildir ve ekseriya ortadan kalkmış olan devletlerin, örf ve adet halinde yaşamakta olan kanunlarıdır. Bu çeşit birçok kanunname ve yasaknameler, sonraki devirlerdeki kanunlara örnek olmuştur. Bu kanunlar, üzerinde gerçekleştirilmiş bazı küçük değişikliklerle beraber 16. yüzyılda da varlığını sürdürmüştür.²³

Bu tür hukuk aktarımı ihtiyacı, kuşkusuz sadece maden kanunları için geçerli değildir. Bunun dışında kısmen de olsa toprak, vergi, askerlik gibi konularda da Balkan fetihleri sürecinde kanun aktarımının gerçekleştiği bilinmektedir. Yukarıda toprak ve vergiye ilişkin düzenlemelere değinildiği için burada askeri gerekliliklerle gerçekleştirilen hukuk aktarımı üzerinde kısaca duralım. Osmanlılar, egemenlik altına aldıkları yeni bölgelerde hâkimiyeti tesis edecek yahut asayişini sağlayacak asker ihtiyacını, Balkan coğrafyasında fetih öncesinde mevcut bulunan bazı yerel askeri organizasyonlardan karşılamıştır. Fetih sürecinde karşı karşıya kalınan bu askeri müesseseler, ortadan kaldırılmamış, Osmanlı sistemiyle bütünleştirilmiştir. Bunlara ilişkin düzenlemeler hukuk yoluyla belirlenmiş ve bu yol vasıtasıyla da eski askeri grupların önceki kazanımları Osmanlı hukukunun içerisine sirayet etmiştir. Bu tür askeri organizasyonlara voynuk²⁴ ve martoloslar²⁵ örnek gösterilebilir. Bir başka teşkilatlanma da Eflaklarla ilgilidir. Eflaklara ilişkin hukuki düzenlemeler, önceki

²³ İncalcık, 1958, s.124.

²⁴ Osmanlı Devleti, kendisinden önceki voynukları kaldırmamış, onları kendi bünyesi içerisinde mevcut kadrolara göre teşkilatlandırmıştır. Osmanlıların en eski askeri teşkilatlanmaları olarak bilinen yaya ve müselleme teşkilatı ile voynuk teşkilatı arasında benzerlik ilk bakışta göze çarpar. Halil İncalcık, “Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri”, *Fatih Devri Üzerine Tedkik ve Vesikalar*, TTK, Ankara, 1995, s. 176.

²⁵ İncalcık, 1995, s.137.

dönemlerin kazanımlarını garanti altına almaktadır. Fatih zamanında hazırlanan Kanun-ı Eflakân, bu askeri teşkilatlanmanın hukuki altyapısını ortaya koymuştur.²⁶ Aynı kanunun, Kanuni zamanında “Kanun-ı Eflakân-ı Liva-i Semendire” adıyla daha derli toplu ve detaylı hale getirildiği görülmektedir.²⁷ Bunların yanında bazı bölgelerde yaşayan Hristiyan ahali, kendi istekleri ile yarı askeri olarak yedek veya geri hizmetlerde yer almışlardır. Bu hizmetleri de Osmanlılardan önceki uygulamaların bir devamı olarak talep ediyorlardı. Limni adası ahalisinin talebi, bu noktada önemli bir örnek teşkil etmektedir. Limni adasının fethinden sonra bölge ahalisi, Osmanlılar adaya gelmeden önce yaptıkları gibi çeşitli vergilerden muaf olmak kaydıyla yedek askeri birlik görevlerini yürütmek istemişlerdir. Ada sakinlerinin talepleri, uygun görülmüş ve bir kanunname hazırlanarak eski görevleri ve muafiyetleri hukuken garanti altına alınmıştır.²⁸

Osmanlıların Balkanlardan hukuk aktarımının bir diğer gerekçesini de Osmanlılar ile Balkan devletlerinin hukuklarının bazı noktalardaki benzerliğinde aramak gerekir. İki hukuk arasındaki bazı benzerlikler, bu aktarımların birkaç küçük uyarlamayla uygulanabilir hale gelmesini sağlıyordu. Mesela fetih öncesi Sırbistan ve Bosna’da, köylülere mülkiyet hakkı tanınmıyordu. Ayrıca bu iki bölgenin hukuku, köylüyü, çalıştığı toprağa bağlayan bir toprak sistemine sahipti. Bu yaklaşım, Osmanlı arazi sistemiyle tezat halinde değildir.²⁹ Bir diğer yakınlığı, “baştina” ve “pronija” uygulamasında görebiliriz. Baştina, Osmanlı fethinden önce Bosna’da, hükümdarların mühim bir hizmet karşılığında bir şahsa irsî ve

²⁶ Kanun metninin bir kısmı şu şekildedir: “Kafirlerün *bujik*lerinde her evden alınan birer filori için kırk beşer akçe ve birer koç için on beşer akçe ve elli filori verürler ki, bir *katondur*. Her katondan alınan bir *çerge* ve iki koç ve iki tekerlek peynir ve iki ip ve üç yular için evden eve üç akçe ki, bu zikrolunan rüsüm ki her evden altmış üç akçe olur, *bujikde* cem olur...” (Akgündüz, 1990a, s.526).

²⁷ Kanun metninin bir kısmı şu şekildedir: “Harac ve öşür ve işpenç ve adet-i ağnam ve resm-i arus vesair rüsumdan nesne vermeyüb milad-ı İsa ki, ana *bujik* derler, haneden haneye birer filori için kırk beşer akçe ve bir koç bahası on beşer akçe ve elli filoriye ki, bir katona derler; bir *çerge* ve iki koç ve iki tekerlek peynir ve iki ip ve üç yular için üçer akçe, cümle altmış üç akçe olur, *bujikde* anı verüb ilk yaz Hızırilyas günü dediklerinde bir filori verürler ve her haneden bir kuzulu koyun bahası için yirmi akçe, ceman seksen üç akçe verürler...” (Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, V. Kitap II. Kısım, Fey Yayınları, İstanbul, 1992, s.368).

²⁸ Heath W. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, Çev.: Kıvanç Tanrıyar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.111.

²⁹ İnalçık, 1995, s.172.

daimi mülk olarak vermiş oldukları bir arazi parçasıdır. Bu arazi satılabilir, terk ve ferağ edilebilirdi. Bütün angarya ve vergilerden muaftı. Bu haliyle baştına, Osmanlı padişahlarının verdikleri “temlik”lerden farklı gözükmemektedir. Dolayısıyla bu uygulamanın, Osmanlı toprak hukukuna aykırı olmadığı yahut Osmanlı hukukunda bir karşılığının olduğu ifade edilebilir. Osmanlılar, temlikleri tımar sahasını daralttığı gerekçesiyle sadece olağanüstü durumlarda vermişlerdir. Temliklerin bir kısmı ise yapılan yeniden gözden geçirmelerle tekrar miriye aktarılabilirdi.³⁰ Oysa Bosna’da büyük miktarda baştına arazisi, sahiplerinin ellerinde bırakılmıştır. Bu da Osmanlıların, eski müesseselere ve uygulamalara gösterdikleri müsamahaya işaret etmektedir. Sırbistan’da fetih öncesinde sipahilerin çoğu baştinasızdı. Buradaki sipahiler, pronija denilen toprağı tasarruf ediyorlardı. Pronijalar, Duşan Kanunu Mecellesine göre satılamaz, satın alınamaz ve vakfedilemezdi. Bu iktalar, Osmanlı tımarına çok yakındır. Osman Devleti, Sırp sipahilerine yeni devlete sadakatten başka hiç bir şart koşmaksızın eski pronijalarını Osmanlı tımarı olarak devam ettirme imkânı vermiştir. Böylelikle Osmanlılar, fetih öncesindeki vaziyeti, yeni tahrirle tımar sistemine uydurmuşlardır.³¹

İstimâlet Politikası ve Hukukun Yeniden Üretimi

Osmanlıların Balkan toplumlarından hukuk devşirmelerinin temel bir gerekçelerinden birisi de istimâlet politikası olmalıdır. Zira istimâlet politikasında esas amaç fetihlerin bölgede kabul görmesi ve kalıcılığın sağlanmasıdır. Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında Balkan fetihleri sürecinde temel bir politika olarak uygulanan istimâlet politikasının Osmanlı hukukunun yeniden üretimine olan tesiri üzerinde durulacaktır. İstimâlet politikasının sosyal, ekonomik, dini, güvenlik gibi çeşitli yönleri bulunmaktadır. Bu çalışmada teker teker bu konular

³⁰ Osmanlı baştinasının 1. Muayyen büyüklükte sınırlı toprak parçalarından ibaret bulunması, 2. Bir dereceye kadar bir irsi aile toprağı olması, 3. Vergilerden muaf tutulması, fetihden önceki Sırp baştinasının karakterlerini muhafaza ettiğini gösterir. Osmanlıların fetihden önceki voynuk baştinasını muhafaza ettiğini gösteren vesikaları da İnalçık makalesinde göstermiştir (İnalçık, 1995, s.174).

³¹ İnalçık, 1995, s.171-173.

üzerinde durulmayacak, istimâlet politikası çerçevesinde geliştirilen genel hukuki yaklaşım üzerinde durulacaktır. İstimâlet politikası çerçevesinde Osmanlılarda hukukun yeniden üretimi safhasında reyanın, doğrudan görev aldığı yani bazı kanunnamelerin ortaya konmasında rollerinin olduğu bilinmektedir. Bunu vurgulamak amaçla kanunname hazırlanması sürecine doğrudan müdahale eden ve hukuki normların ortaya çıkmasına etki eden reayaya ve dolayısıyla bu tür kanunnamelere yoğunlaşacağız.

Sözlük anlamı meylettirme, cezbetme, gönül alma olan istimâlet, Osmanlı kroniklerinde halkı ve özellikle gayrimüslim tebaayı gözetme, onlara karşı hoşgörülü davranma, raiyyetperverlik manasında kullanılmıştır. Fethedilen yerlerin halkına iyi davranma, onları himaye etme, dış düşmanlara karşı can ve mal güvenliğini sağlama, dini konularda serbestiyet verme, vergi hususunda kolaylık gösterme Osmanlı istimâletinin başlıca unsurlarıdır.³² Osmanlı egemenliğinin Balkanlarda hızla yayılışı ve bir yüzyıl içerisinde Tuna'dan Fırat'a kadar merkezîyetçi-bürokratik bir İmparatorluk kuruluşunun altında yatan en önemli etmenlerden birisi olarak istimâlet politikasını görmek herhalde yanlış olmaz. Osmanlılar, bu coğrafyada yayılırken kitleleri çeken bu uzlaşıcı ve hoşgörülü siyaseti bilinçli bir şekilde izlemişlerdir.³³ Bu politika sayesinde Osmanlıların ilk fetih sürecinde bazı kalelerin fethinde yerli ahalinin işbirliği içerisine girdiği dahi bilinmektedir.³⁴

Osmanlı merkezi yönetimi, kanunlaştırma sürecine reayayı katmakta bir beis görmemiştir. Bilindiği üzere taşrada bu süreç, tahrirle görevlendirilmiş bulunan defter eminleri ve vilayet kâtiplerinin yönetimiyle şekillenmekteydi. Bu resmi görevliler, tahririn ardından, merkeze gönderilen mufassal defterin başına sancağa ait bir kanunname hazırlıyorlardı. Bu kanunnamenin hazırlanmasında birçok konuda ahaliden de yardım alınmıştır. Özellikle yöresel örf ve adetlerin

³² Mücteba İlgürel, "İstimâlet", *DİA*, İstanbul, 2001, s.362. Aynı yazar, "Osmanlı Siyasetinde İstimâlet Siyaseti", *XII. Türk Tarih Kongresi*, C. III, Ankara 1999, s. 941.

³³ Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, III, Prizren, 2005, s. 29. 20-44.

³⁴ Yerel ahalinin gösterdiği işbirliği için bkz. Melek Delilbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Fetihlerine Karşı Ortodoks Halkın Tutumu", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, C. III, I. Kısım, Ankara 2002, s. 31-38.

kanunnameye aksetmesi hususunda bölgenin askeri yetkilileri kadar ahalinin görüşleri de etkili olmaktadır. Bu bağlamda Balkanlara ait sancak kanunnameleri taranmış, içlerinde doğrudan doğruya reyanın etkisinin görüldüğü kanunnameler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla yerli ahaliden bir kanun maddesinin değiştirilmesi konusunda talep ve şikâyetlerin yer aldığı kanunnameler, bu konudaki yaklaşımı sergilemesi açısından önemli görülmüş ve bunların birkaçı örnek olarak aşağıya verilmiştir:

1519 Tarihli Kanûn-ı Reaya-yı Cezîre-i İmroz³⁵

...ve iskender nâm mevzide olanlar, yerlerü çok olmağın ekdüklerinden öşür verür ve zeytundan öşür verürler, mukata'a-i zemîn vermezler, ekdüklerinden öşür verürler. Aralarında cari ve mâmul olan İstanbul kilesidir. Mukaddemâ ol kile ile onda bir kile ve harmandan harmana bir kile salariye verürken öşür alan kimesnler sonradan kalbur deyu bir muhalif ölçü ile ta'şir edüb üzerlerine bid'at olmağın reaya rencide ve müteşekkî oldukları ecilden ber mûcebi-i fermân-ı âlişân kalbur ile ölçmek ref' olunub evvelki adetleri üzere kile ile ölçmek mukarrer olındı. Ve mevzi-i mezbûrda olanlar dahi tamam çift dutanlar yetmişer akçe ve nim çift dutanlar otuz beşer akçe resm-i çift verürler...

1519 Kanûn-ı Reaya-yı Cezire-i Taşöz Hassa-i Padişah-ı Âlempenâh Halledellahû Te'ala Mülkehû³⁶

...ve resm-i ganem hususunda mukaddemâ koyun ve keçi başına eyüden ve yatludan birer akçe alınurmuş. Sekiz yıl mikdarı vardır ki amil olanlar akçe almakdan vaz gelüb on davardan bir davar alınmak adet etmişler. Sonradan üzerlerine bid'at olmağın reaya davar alınduğundan rencide ve müteşekkî oldukları arz olunub kadimi adetleri mücebince birer akçe alınmak buyrulmağın koyun ve keçi başına birer akçe alınmak üzere defter-i hâkâniye sebt olındı...

1519 Tarihli Kanûn-ı Reaya-yı Cezire-i Limnos Adası Kanunnamesi³⁷

...Kura-i cezire halkı hukuk-ı şer'iyeyi ve rüsüm-ü örfiyyeyi vech-i meşruh üzere eda etdiklerinden sonra cezirede etrafda derya kenarında karavul yerlerin görüb gözedüb muhafaza etmek kadimi hizmetleridir. Sair avâriz-ü divaniyeden ve tekâlif-i örfiyyeden muaf olmağıçün hükm-i hümayunları vardır. Sancak beğleri canibinden

³⁵ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, III. Kitap, Fey Yayınları İstanbul, 1991, s.398.

³⁶ Akgündüz, 1991, s.404.

³⁷ Akgündüz, 1991, s.402.

aralarında subaşı olanlar yalı muhafazasına varmamak için oturak reayadan her yıl akçe aldıkları üzerlerine sonradan bîdâr olmağın reaya bu hususda rencide ve müteşekkî oldukları arz olunub oturak adeti üzerlerinden ref' olındı. Kadimden edegeldükleri üzere lâzım ve lâbûd olan yerlerde yalı muhafazasını ederler. Bu husus için reayadan oturak minba'd akçe alınmaya deyü buyurulmağın oturak adetinden defter-i cedid-i hâkâkiyeye hasıl kayd olunmadı...

Son kanunnameye yer alan itiraz ve bu itiraza dayalı düzenlemeye, tarihi bağlamda daha yakından bakılırsa reyanın bir kanunnamenin düzenlenmesinde alabileceği rolün değerlendirmesi daha net yapılabilir. Limni adasında yaşayan Hristiyan ahali, adanın savunmasında en büyük sorumluluğa sahipti. Çünkü 1490'da adada resmi Osmanlı mevcudiyeti sadece 21 kişilik bir Yeniçeri garnizonundan ibaretken adanın 650 Hristiyan köylü ailesinin başlarının tümü, devlet için yardımcı askeri görevi icra ediyordu. Reaya, bunun karşılığında da birtakım kişisel vergileri indirimli bir şekilde ödüyordu. Ada ilk fethedildiğinde Osmanlılar, bölgedeki Hristiyan ahaliyi bölgenin güvenliğini sağlamak üzere görevlendirmiştir. Bu görevi ahali, fetihten evvelki efendileri için de icra etmişlerdir. Aynı görevi Osmanlılar için yerine getirmeyi, ahalinin kendisi arzu etmiştir.³⁸ Kanunnameye yeniden dönersek, 1519 yılına gelindiğinde adanın yerli ahalsinin aynı görevi yürütmeye istekli oldukları anlaşılmaktadır. Zira Limnsubaşları, reyanın bu görevi yapmasına engel olarak *oturak* adıyla bir vergi almaya kalkışmışlardır. Reaya durumu şikâyet etmiş, Osmanlı hükümeti de hemen cevap vererek yerel yöneticilerin sonradan ihdas ettiği uygulamayı kaldırarak reaya lehine karar vermiştir.

Yukarıda örnek olarak verilen üç kanunnameden de açıkça görüldüğü üzere; reyanın kanun yapma sürecine doğrudan doğruya etkide bulunması, Osmanlı merkezi yönetiminin kabul edilebilir ve uygulanabilir görülmektedir. Taşrada reaya, özellikle Kanun-ı Osmâni'ye mugayir uygulamaların kaldırılması için merkezi hükümete başvurmuştur. Merkez karar alma örgütü bu tür taleplere derhal

³⁸ Lowry, 2010, s.109-111

karşılık vermiş ve gerekli düzenlemeleri yerine getirmiştir. Osmanlı Kanunnamelerinde bu şekilde birçok örneğe rastlamak mümkündür.³⁹

Sonuç

Bu çalışmada Balkan fetihlerine bağlı olarak gerçekleştirilen kanunlaştırma hareketinin ve yine bu fetih hareketi çerçevesinde geliştirilen istimâlet politikasının Osmanlı hukukunun yeniden üretimine olan etkisi üzerinde durulmuştur. Klasik İslam hukuku, temel kaynakların yanında çeşitli alanlarda şeriatın müsaadesiyle örften de yararlanılarak teşkil edilmiştir. Osmanlı Devleti de hukukun yeniden üretiminde İslam hukukunun yanında örften en fazla faydalanan bir İslam devleti olarak tarihteki yerini almıştır. Bu yönüyle Osmanlı hukuku, dinamik bir yapıya sahip olmuştur. Bu yapının ortaya çıkmasında fetihler neticesinde ortaya konan kanunlaştırma hareketlerinin önemli ölçüde etkisi olmuştur. Fetihler, Osmanlılara sadece yeni köyler, kazalar, şehirler, ülkeler veya bilumum ganimetler kazandırmakla kalmamış aynı zamanda bu yeni bölgelerin idari, askeri, mali alanda geliştirdikleri tarihi ve hukuki birikimlerini de Osmanlı *hazinesine* aktarmıştır. Yukarıda da örnekleri verildiği üzere özellikle vergilere ilişkin hukuki düzenlemeler, fetih öncesi devletlerin hukuklarından çeşitli düzeylerde etkilenildiğini göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu, yayılma alanında mevcut bulduğu kendisinden önceki vergi sistemlerini almış, (özelde konumuz itibariyle Balkanlarda uygulanan vergi sistemini almış) bu sistemlerin içerisinde bulunan ahali aleyhindeki birçok uygulamayı kaldırarak sentezle yeni bir sistem kurmuştur. Bir örnekle açmak gerekirse en başta angaryaların yerine nakdi vergiye geçiş sağlanmak suretiyle vergi tahsili esnasında yaşanması muhtemel suiistimalleri önlemek hedeflenmiştir. Bu tür uygulamaları, daha geniş çaplı bir kanun haline getirerek Balkan coğrafyası üzerine uygulamıştır. Yani

³⁹ Bu kanunnameler şu şekilde sıralanabilir: Kanun-ı Reaya-yı Cezire-i İmroz (Akgündüz, 1991, s.398), Niğbolu Vilayet Kanunnamesi (Akgündüz, 1991, s. 415), Kanun-ı İskele-i Niğbolu (Akgündüz, 1991, s. 421), Kanun-ı Liva-i Srebrenic ve Sas (Akgündüz, 1992, s.301), Kanun-ı Öşr ve Harac ve Sair Rüsüm ve Bac-ı Reaya-yı Liva-i Pojega, (Akgündüz, 1992, s.332, 333), Kanun-ı Reaya-yı Liva-i Semendire (Akgündüz, 1992, s.352, 354), Kavânin-i Meriye Der Liva-i Semendire (Akgündüz, 1992, s.357), Kazıyye-i Eflâkân-ı Liva-i Semendire (Akgündüz, 1992, s.358), Semendire Sancağı Adaletnamesi (Akgündüz, 1992, s.379).

kısacası Balkanlardan aldığı kanunları daha adil ve uygulanabilir bir hale getirerek tekrar Balkanlar üzerinde uygulamıştır. Bu çalışmada konumuz itibariyle Balkan devletlerinin hukukundan yapılan iktibaslara yoğunlaşıldığı için klasik dönemde Osmanlıların temel yasası haline gelmiş olan Kanun-ı Osmani'nin sadece Balkan kökenli olduğu gibi bir anlam çıkartılmamalıdır. Bu tür iktibaslar Osmanlıların tüm yayılma alanında gerçekleşmiştir. Kuşkusuz Balkanlardan da ihtiyaçlar doğrultusunda aktarımlar gerçekleşmiştir. Bu çalışmada vurgulanmak istenen, Osmanlıların bu aktarımları gerçekleştirmede bir beis görmediği aksine buldukları kültür ve coğrafyanın tüm birikiminden her şekilde yararlanmayı bildikleridir.

Bu etkilenmedeki temel sebeplerden birisi ihtiyaçken diğeri de bölge halklarının Osmanlıların getirdiği yeni yönetime ısındırılmalarıdır. Osmanlı kanun koyucuları, kanunları ortaya koyarken daima bölgenin şartlarını göz önünde bulundurmuşlar, yerli ahaliyi koruyucu önlemler almışlardır. Bunun bir göstergesi olarak bölgesel kanunnamelerin hazırlanması sürecinde reayanın doğrudan doğruya müdahil olarak bu sürece katılabildiği görülmektedir. Bu ısındırma yahut uzlaşi politikasına Osmanlılar istimâlet demişlerdir. İstimâlet politikası, ahalinin yeni düzene dâhil edilme sürecini yumuşak ve gürültüsüz bir şekilde gerçekleşmesini hedefliyordu. Bu politika, yeni fethedilen bölgelerin ahalisinin özellikle vergi ile ilgili taleplerini umursamayı gerektiriyordu. Zira uzlaşi yoluyla belirlenen vergi ve vergiye bağlı diğer uygulamalar, fethedilen bölgelerdeki kalıcılığa imkân sağlıyordu. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda uzun yüzyıllar hâkimiyet kurmasında istimâlet politikasının rolünün büyük olduğu bilinmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun hukukunun yeniden üretiminde uygulanan bu iki anlayış, yani fetih öncesi kanunların yeniden düzenlenerek daha sonra uygulamaya konulması ve bazı kanunnamelerin üretimi esnasında istimâlet politikası çerçevesinde reayanın görüşlerinin de alınması, Osmanlıların rasyonel yönetim mantığına işaret etmektedir. Bu sayede Osmanlılar, Balkanlarda uzun yüzyıllar hâkimiyet kurabilmişlerdir. Böylesi uzun bir hâkimiyeti de “işgal” gibi

geçici bir süreyle hâkimiyeti ifade eden bir terimle açıklamak mümkün gözükmemektedir.

Kaynakça

Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, I. Kitap, Fey Yayınları, İstanbul 1990a.

Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, II. Kitap, Fey Yayınları, İstanbul 1990b.

Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, III. Kitap, Fey Yayınları İstanbul 1991.

Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, V. Kitap II. Kısım, Fey Yayınları, İstanbul 1992.

Akgündüz, Ahmed, “Osmanlı Kanunnameleri (Doğuşu, Çeşitleri ve Tarihi Seyri)”, *Türkler*, Cilt X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.21-42.

Barkan, Ömer Lütfi, “Kanunname”, *İA*, Cilt VI, İstanbul 1955, ss.185-196.

Barkan, Ömer Lütfi, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, İstanbul 1980.

Canatar, Mehmet, “Yasa, Yasak, Yasakname Tabirleri”, *Adalet Kitabı*, Ed.: Bülent Arı ve Selim Aslantaş, Kadim Yayınları, Ankara 2007, ss.21-38.

Delilbaşı, Melek, “Balkanlarda Osmanlı Fetihlerine Karşı Ortodoks Halkın Tutumu”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, C. III, I. Kısım, Ankara 2002, ss. 31-38.

Ebu’l-Hasan Habib el-Maverdi, *El-Ahkâmmu’s-Sultaniye*, Çev.: Ali Şafak, Bedir Yayınevi, 1994.

Hassan, Ahmed, *İslam Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi*, Çev.: Ali Hakan Çavuşoğlu, İz Yayıncılık, İstanbul 1999.

İlgürel, Mücteba, “İstimâlet”, *DİA*, İstanbul 2001, ss. 362-363.

- İlgürel, Mücteba, “Osmanlı Devleti’nde İstimâlet Siyaseti”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, C. III, Ankara 1999, ss. 941-947.
- İnalcık, Halil, “Osmanlı Hukukuna Giriş Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih’in Kanunları”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XIII, Ankara 1958, ss. 102-126.
- İnalcık, Halil, “Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü”, *Bellekten*, Cilt XXIII, Ankara 1959, ss.575-609.
- İnalcık, Halil, “Stefan Duşan’dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli’de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri”, *Fatih Devri Üzerine Tedkik ve Vesikalar*, TTK, Ankara1995, ss.137-184.
- İnalcık, Halil, “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, *Cogito*, Sayı 19, 1999, ss.115-135.
- İnalcık, Halil ve Anhegger, Robert, *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani*, TTK, Ankara 2000.
- İnalcık, Halil, “Türk Devletlerinde Devlet Kanunu Geleneği, *Osmanlı’da Devlet, Hukuk Adalet*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss.27-36.
- Halil İnalcık, “Türkler ve Balkanlar”, *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, III, Prizren 2005, ss.20-44.
- Kenanoğlu, M. Macit, “Osmanlı Kanunnameleri Neşriyatı Üzerine Bir Tahlil”, *TALİD*, Cilt III, Sayı 5, 2005, ss.141-186.
- Koç, Yunus, “Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı*, Ekim 1999, ss.115-126.
- Koç, Yunus, “Osmanlı Hukukunda Standartlaşma (16. Yüzyıl)”, *Türkiyat Araştırmaları*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Sayı 2, Bahar 2005, ss.131-148.
- Koç, Yunus ve Tuğluca, Murat, “Klasik Dönem Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmalar*, Sayı 2, Güz 2006, ss.7-24.

Lowry, Heath W., *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, Çev.: Kıvanç Tanrıyar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, Haz.: Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını, İstanbul 1977.